

**КИЇВСЬКИЙ УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ В ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Провідною тенденцією розвитку сучасної системи вищої освіти України є її інтеграція до європейського освітнього простору, що одним із напрямів освітньої модернізації передбачає створення вищих навчальних закладів нової якості – мегауніверситетів. Проблема структури, особливостей їх формування є на сьогодні дискусійною. Однак, вітчизняна вища освіта має досвід організації подібних конгломератів. Прикладом цьому може служити історія становлення і розвитку одного із найстаріших, найпотужніших педагогічних ВНЗ – Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, якому в цьому році, до того ж, виповнюється 175 років.

Так, одним із важливих етапів у розвитку Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова виявився 1920 р., в якому на основі об'єднання декількох навчальних закладів було утворено Інститут народної освіти імені М.П. Драгоманова, який продовжив їх кращі наукові й навчальні традиції. Зокрема, одним із таких навчальних закладів, що увійшов до складу названого ІНО, став Київський учительський інститут.

Київський учительський інститут було засновано 1 липня 1909 р. на основі “Положення про учительські інститути” (1872 р.) з метою підготовки вчителів міських (з 1912 р. вищих початкових) училищ для Київського навчального округу [5, арк. 10]. Навчальний заклад розраховувався на невелику кількість вихованців. Так, указувалося, що “нормальна кількість вихованців... повинна становити 75, з них 60 – на повному утриманні Міністерства народної освіти, останні 15 – стипендіати інших відомств, приватних осіб, своєкошті”. Курс навчання тривав три роки. Зараховувались особи “всіх звань та станів, не молодші 16 років, які витримали іспит за курс міського училища” [19, с. 5].

З 1 липня 1909 р. до середини серпня 1909 р. обов'язки директора інституту виконував С.Кротков (вчитель російської мови), з 19 серпня 1909 р. директором закладу було призначено К.Щербину [3, 2; 2, 2-3]. Київський учительський інститут відкривається у складі одного (першого) класу. У 1910/11 н.р. утворився II клас, а з 1911/12 н.р. навчальний заклад функціонував у повному складі (три класи). З протоколу засідання педагогічної ради інституту за серпень 1909 р. видно, що до I кл. було подано 116 заяв на складання вступних випробувань, але з тих чи інших причин (несвоєчасна подача документів, незадовільні відзиви дирекції народних училищ про моральні та службові якості кандидатів, відсутність дворічного педагогічного стажу, неявка тощо) до іспитів було допущено 73 особи, а зараховано 30 [3, 24]. У 1912 р. відбувся перший випуск вихованців, відразу призначених на посади вчителів міських училищ округу. Станом на 1 січня 1913 р. в I кл. нараховувалося 27 вихованців, в II кл. – 25, а в III кл. – 29 [1, 1]. Через три роки, в 1916 р., в інституті навчалось в I кл. 11 осіб, у II кл. – 14 осіб, у III кл. – 16 [12, 87]. Ще через три роки ситуація погіршилась: у 1919 р. у Київському учительському інституті в I кл. було 11 вихованців, у II класі – всього 1, в III класі – 3 [18, 23 зв.]. Зменшення кількості вихованців в учительському інституті було пов'язано з суспільно-політичними подіями, в яких перебувала Україна на початку XX ст., Першою світовою війною, революціями, призовом на військову службу та ін. На організацію навчально-виховного процесу в Київському учительському інституті негативно вплинула й евакуація навчального закладу, в якій він перебував з 1 жовтня 1915 р. по 7 серпня 1916 р. Інститут спочатку було евакуйовано до Харкова (у

приміщення Вищих жіночих курсів), а з 1 листопада 1915 р. до міста Нахичевань-на-Дону [13, 119, 141, 239].

З 1909 р. по 1911 р. учительський інститут перебував у найманому будинку по вул. Гоголівській, 7 [4, 49], а з 1911 р. по 1920 р. – по вул. Малій Володимирській (Столипінській), 65 [6, 99; 8, 43]. З самого початку інститут перебував у несприятливих умовах. К.Щербина неодноразово у своїх щорічних звітах піклувальнику Київського навчального округу повідомляв про нестачу всіх необхідних для інституту приміщень. Таких як актові зали, клас для малювання, приміщення для сніданків, окремих кімнат для збереження навчальних посібників та приладів з історії, географії та ін. [5, 10 зв.]. Проте, не зважаючи на зовнішні негативні чинники, професійно-педагогічна підготовка вчителя початкової школи в Київському учительському інституті була поставлена на досить високий рівень завдяки професіоналізму, новаторству викладачів закладу, які неодноразово були відзначені нагородами. Так, наприклад, наказом від 1 січня 1913 р. за відмінно-старанну службу були нагороджені орденами: Св. Володимира 4 ступеню директор Київського учительського інституту К.М.Щербина та Св. Анни 3 ступеню вчитель Іван Троцький [10, 1].

Аналіз наукової літератури та архівних джерел дає підстави вважати Київський учительський інститут центром навчально-виховного комплексу. Влітку 1911 р. при інституті, відповідно до п. 4 “Положення про учительські інститути” (1872), відкривається міське училище у складі двох відділень першого класу (третього та четвертого), де вихованці отримували практичну підготовку [5, 10]. Учительський інститут мав власну бібліотеку, яка складалася з фундаментальної та учнівської. Станом на 1 січня 1917 р. у фундаментальній бібліотеці нараховувалося 2203 назви книг у 3421 томі на суму 6077 крб. 75 коп., а в учнівській – 1346 назв книг у 1877 томах на суму 1598 крб. 06 коп. [14, 3 зв.]. Було організовано фізичний, природничо-історичний кабінети, де проводилися досліди, практичні вправи, лабораторні роботи тощо. Кабінети були забезпечені всіма необхідними приладами, наочними посібниками, картами, схемами, таблицями, рельєфами, моделями, макетами тощо. Поповнення обладнання відбувалося за рахунок цілеспрямованого придбання необхідних матеріалів, а також виготовлення вихованцями різних моделей, малюнків, приладів. Станом на 1 січня 1917 р. фізичний кабінет мав 331 прилад на суму 4636 крб. 55 коп., природничо-історичний – 435 номерів на суму 2748 крб. 16 коп. [14, 3]. Отже, інститут мав досить непогану, як на той час, матеріальну базу для належної підготовки майбутніх учителів. Час від часу при інституті організовувалися педагогічні курси. Так, наприклад, улітку 1914 р. при навчальному закладі функціонували короткотермінові курси для вчителів початкових та міських училищ Київської губернії [11, 3]. Згідно “Положення про тимчасові однорічні педагогічні курси при учительських інститутах для підготовки вчителів/учительок вищих початкових училищ” від 3 травня 1916 р. при навчальному закладі у 1916/17 н.р. існували такі курси, по закінченню яких уже у травні 1917 р. 43 слухача отримали звання вчителя вищого початкового училища [12, 42; 15, 121].

Серед основних навчальних предметів, що викладалися в інституті, можна назвати: Закон Божий, педагогіку і дидактику, російську мову, математику (арифметику, алгебру, геометрію, тригонометрію), історію (російську і загальну), географію (російську і загальну), природознавство, фізику, космографію, креслення та малювання, красне писання, співи й гімнастику. У 1913 р. було видано “Навчальні плани та програми, прийняті в Київському учительському інституті”, розроблені викладачами закладу освіти під загальною редакцією директора К.М.Щербини [20]. Нами, на основі їх аналізу, встановлено, що вони розроблялися на інтегративній основі. Так, наприклад, курс “Педагогіка” інтегрував знання з гігієни, психології, філософії; курс “Природознавство” - з хімії, мінералогії, ботаніки, анатомії і фізіології людини, зоології [20].

При підготовці майбутніх учителів у Київському учительському інституті викладачами постійно впроваджувалися нововведення, застосовувався передовий педагогічний досвід. На особливу увагу заслуговують міркування директора стосовно системи викладання у навчальному закладі. У листі до директора Катеринославського учительського інституту К.Щербина писав, що в інституті система викладання “не урочна і не лекційне, а “складна” [7, 34]. Він це пояснював тим, що вихованці інституту під час уроків брали активну участь у класній роботі, щоденно мали бути готовими до занять. Викладачі звертали особливу увагу на їх самостійну роботу, яка сприяла засвоєнню великої кількості навчального матеріалу при незначній кількості годин. З цією метою вихованцям більше пропонувалося як домашніх, так і класних письмових робіт з усіх предметів [7, 35]. Викладацький склад Київського учительського інституту вважав, що за допомогою письмових робіт майбутні вчителі привчаться, зверх того, до правильного та розумного викладу своїх думок. Нарешті, такий вид діяльності без зайвих витрат часу надавав можливість постійно контролювати вихованців. Таким чином, у I та II класах, як правило, пропонувалося по 6 домашніх творів: в I класі – 1 твір із Закону Божого, 3 з російської мови, 1 з історії та 1 з природознавства; в II класі – 3 з російської мови, 1 з історії, 1 з педагогіки, 1 з географії чи природознавства; в III класі – 4 домашніх твори і, як пише К.Щербина “крім цього, дуже багато робіт педагогічного характеру (характеристики учнів, звіти про відвідування уроків, детальні конспекти уроків, рецензії на пробні уроки, протоколи педагогічних конференцій тощо)” [7, 35 зв.]. Наприклад, на одному із засідань педагогічної ради у 1913/14 н.р. для написання творів були встановлені терміни та затверджена тематика на I півріччя. Для зразку наведемо запропоновану тематику з російської мови: для вихованців I класу: “1) Праця та її значення, 2) Роль мистецтва та ремесла у житті людини; 3) Корисним можна бути, не будучи знаменитим; 4) Знання – найкращий скарб. Для вихованців II класу – 1) Надія та спогади як два головних джерела радості для людини; 2) Особистість кожного тісно пов’язана з Батьківщиною; 3) Елементарні форми поезії; 4) Нове в діяльності Кантемира та Тредьковського; 5) Відображення ідеальних прагнень XVIII століття у «Недорослі» Фонвізіна. Для вихованців III класу були запропоновані такі теми творів: 1) Характер реалізму Пушкіна та Гоголя; 2) Типові риси ідеалістів та практиків за «Записками мисливця» Тургенєва; 3) Завдання та прийоми навчання граматиці за поглядами Солоніни, Тростнікова та Шереметьєвського; 4) Пояснює читання за методиками Тихомирова та Климентова; 5) Завдання та значення виразного читання [16, 19 – 20]. Отже, домашні твори сприяли поглибленню знань, розвитку творчості, критичності, самостійності, дослідницьким умінням, умінням аналізувати, систематизувати, порівнювати, вдосконалювали навички висловлювати власні думки, робити умовиводи. Тематика творів із класу до класу ускладнювалася, вимагала більшої винахідливості, творчості від вихованців, глибших знань.

Крім домашніх письмових робіт, вихованцям пропонувалися з кожного предмету (Закону Божого, російської мови, історії, математики, географії, природознавства, фізики, педагогіки) класні письмові роботи, принаймні, одна на протязі «звітного періоду» (приблизно двомісячного). Всі класні письмові роботи давалися вихованцям без попередження та виконувалися без чорнеток, одразу на чистовику. Для виконання таких робіт з російської мови вихованцям відводилося по 2 години, з інших предметів – по 1 годині. З природознавства та фізики влаштовувалися під керівництвом викладачів практичні заняття у кожному класі впродовж усього навчального року щотижня у позаурочний час [7, а35 зв.]. Отже, теоретична підготовка відбувалася не лише під час аудиторних занять, а й в позааудиторні години, що сприяло самостійному, активному пошуку додаткової інформації, глибшому усвідомленню отриманих під час занять знань, їх поглибленню, систематизації.

Дані про хід занять вихованців та про їх успіхи у засвоєнні навчального матеріалу, так як і оцінка письмових робіт, заносилися до особливої книги, яка

відрізнялася від класного журналу і зберігалася у директора. Класні журнали, як пише К.Щербина, слугували лише для запису змісту уроків та для зазначення відсутніх і тих, хто спізнився. Оцінювання знань відбувалося за допомогою оцінок за чотирьохбальною шкалою, а також і «за більш докладними зауваженнями» (тобто виставлялися + та -). Ці оцінки не повідомлялися вихованцям, але, керуючись ними, директор і класні наставники постійно сліdkували впродовж року за справністю занять вихованців. Через певні періоди, приблизно через кожні два місяці, на засіданні педагогічної ради відбувалося оцінювання успіхів у навчанні та поведінці. Результати таких періодичних обговорювань успіхів виражалися відмітками за чотирьохбальною шкалою, які вносилися до загальної відомості. Атестації вихованцям не видавалися та бали не повідомлялися, але директор попереджав невстигаючих і приймав всі залежні від нього заходи щодо підвищення їх успішності. Незалежно від оцінювання за кожний звітний період, на педагогічній раді виставлялися також кожному вихованцю загальні річні оцінки з кожного предмету. З усіх предметів (не виключаючи малювання, креслення, чистописання, співів та гімнастики) у кінці кожного навчального року проводилися іспити. Наприкінці свого листа до директора Катеринославського учительського інституту К.Щербина робить висновок: «Таким чином, складна система викладання, як видно з попереднього, характеризується тими особливостями, які обумовлені віком вихованців (людей дорослих), дуже великою кількістю навчального матеріалу, який необхідно засвоїти за порівняно невеликий проміжок часу і, на кінець, тими чи іншими якостями предметів, які викладалися. Розвиток самостійності, працездатності, порядку та системи у заняттях складає одне з суттєвих завдань складної системи викладання» [7, 36].

Таким чином, із листа К.Щербини видно, що під час організації навчально-виховного процесу в інституті враховувалися й вікові особливості вихованців, які залучалися до активного засвоєння нового матеріалу, привчалися до самостійності, спонукалися до поглиблення знань.

Цікавими і вартими уваги є деякі організаційні моменти навчального процесу в учительському інституті. Наприклад, були запроваджені, так звані, кругові зошити, які велися в кожному класі з усіх дисциплін. У такий зошит записувався черговим вихованцем детальний конспект усього уроку із зазначенням прізвищ тих вихованців, які приймали участь у розробці та обговоренні нового матеріалу чи давали відповіді на питання, які стосувалися тем попередніх занять. У конспекті зазначалися і питання, які були поставлені студентам. Черговий вихованець записував у круговий зошит домашні завдання, зміст класних письмових робіт. Записи у круговому зошиті з кожного предмету велися всіма вихованцями класу по черзі. Черга встановлювалася, як правило, за алфавітом, але при цьому сліdkували за тим, щоб один і той же вихованець в один день не вів конспекти з декількох предметів (що могло трапитися особливо на початку навчального року, якщо з кожної дисципліни вводиться черга з однієї літери). Перед початком уроку викладач інституту видавав круговий зошит черговому вихованцю, який в кінці уроку повертав його. Існували чіткі правила стосовно ведення такого документу. В усіх кругових зошитах залишалися праворуч однакові поля. Кожен урок записувався з нового аркуша. Перед початком запису черговий вихованець зазначав на полях число, місяць, день тижня та своє прізвище. За правильним веденням зошиту сліdkував викладач відповідного предмету. Зошити цього року зберігалися в учительській разом з класним журналом. Стосовно важливості ведення кругових зошитів директор Київського учительського інституту на таке питання директору Новомосковської вчительської семінарії відповів так: «...це питання настільки очевидне, що не потребує пояснень» [6, 8]. Отже, запровадження кругових зошитів дозволяло директору учительського інституту тримати під контролем увесь хід навчально-виховного процесу в закладі, своєчасно втручатися в нього, надавати, за необхідності, методичні рекомендації викладачам.

14 червня 1917 р. було видано постанову Тимчасового уряду «Про зміну штатів учительських інститутів», згідно якої у Київському учительському інституті вводилась спеціалізація з I кл. Вже в 1918/19 н.р. у навчальному закладі функціонували такі відділення: словесно-історичне, фізико-математичне та природничо-географічне [17, 19]. Відбулося розширення навчального плану, поглиблення змісту навчальних курсів. Було введено нові дисципліни – філософія, гігієна, українська мова та література, німецька та французька мови, хімія, метеорологія, хоріві співи. Майже всі предмети викладалися разом з методикою та передбачали теоретичні та практичні заняття [18, 12 - 13].

Теоретична педагогічна підготовка у Київському учительському інституті органічно доповнювалася практичною. Педагогічна практика, що була передбачена навчальним планом у III кл., мала чітку структуру, послідовність етапів та включала: 1) відвідування уроків в училищі, т.б. спостереження за проведенням зразкових уроків викладачами училища; 2) проведення самими вихованцями пробних уроків; 3) чергування практикантів в училищі та 4) спостереження за поведінкою та заняттями окремих учнів училища з метою написання шкільних (психолого-педагогічних) характеристик [9, 3]. Слід зауважити, що практична підготовка починалася ще з I класу. Крім того, з першого року навчання всі викладачі велику увагу звертали на чіткість, правильність вимови вихованців під час вивчення певної дисципліни. Паралельно надавалися методичні вказівки та пояснення щодо викладання цих предметів у міському (вищому початковому) училищі. З II класу відбувалося поглиблення професійної підготовки. Вивчалася педагогіка, методики деяких предметів міських (вищих початкових) училищ. Крім того, вихованці, у вільний від занять час, відвідували зразкові училища (вони відкривалися при кожному учительському інституті) з метою „практичного знайомства з учительською справою”. Студенти III класу з початку навчального року зобов'язувалися відвідувати всі зразкові уроки учителів міського (вищого початкового) училища. При цьому кожен із вихованців мав надати конспект-аналіз хоча б одного відвіданого ним уроку. Конспекти обговорювалися на педагогічних зборах у присутності директора, викладачів відповідних предметів та вчителів міського училища.

Зразкові уроки проводилися упродовж навчального року. На початку року – по два щоденно (один урок давався вчителем I-го класу зразкового міського училища, другий – учителем II-го класу). Уроки, в разі необхідності, могли проводитися й викладачами інституту з дисциплін їхньої спеціалізації. Вихованці III-го класу щотижня проводили у міському училищі одинадцять уроків [20, 3]. Поділ зазначених одинадцяти уроків за днями тижня і годинами здійснювався педагогічною радою інституту. Між вихованцями їх розподіляли на розсуд викладача інституту, але таким чином, щоб кожному з них упродовж року припадала однакова кількість пробних уроків. Останні мали проводитися упродовж року в усіх відділеннях міського (вищого початкового) училища, щоб учні „на практиці ознайомилися з особливостями курсу”. Тема пробного уроку визначалася викладачем відповідного предмету за узгодження з учителем міського училища та у відповідності до календарно-тематичного плану. Тема надавалася студенту за декілька днів до уроку. Викладач міг, на власний розсуд, запропонувати практиканту план уроку та посібники. Після цього практикант надавав керівнику (за три дні) і учителеві (за два дні) чорнетку конспекту для виправлень. Після консультації конспект переписувався в остаточному варіанті. На пробному уроці завжди були присутні директор інституту, викладач відповідного предмету, вчителі міського училища та студенти II - III-го курсів.

Практичній підготовці приділялася значна увага, оскільки в учительських інститутах готували не теоретиків, а вчителів-практиків, які повинні були бути не тільки педагогами-майстрами, а й гарними психологами на практиці. Цьому сприяла педагогічна практика у III кл., під час якої вихованці учительських інститутів

спостерігали за одним-двома учнями зразкового училища. В кінці навчального року такі спостереження оформлювалися у вигляді шкільних характеристик і здавалися на перевірку директору інституту. Для вивчення особистості учня використовувалися психолого-педагогічні спостереження під час занять, перерв і в позаурочний час, вихованці учительських інститутів відвідували з цією метою і їх помешкання, щоб познайомитися з їх родинами, домашньою атмосферою та матеріальним становищем. Складанню характеристик і спостереженням передувало ґрунтовне, послідовне, поетапне вивчення психології на теоретичному рівні, ознайомлення з необхідною для цього літературою під час занять з педагогіки. І тільки після цього відбувалося застосування теоретичних психологічних знань на практиці.

Майбутня професія вихованців учительських інститутів передбачала не лише суто викладацьку діяльність, а й виховну роботу. Тому випускники повинні були опанувати необхідними для цього навичками. Цьому сприяв такий вид педагогічної практики, як чергування. З усієї кількості вихованців, які відвідували училище, двоє призначалися, по черзі, черговими і виконували обов'язки помічника вчителя. Чергові практиканти вважалися відповідальними за порушення порядку, дисципліни. Вони повинні були приходити в училище за годину до початку занять, слідкувати за чистотою та охайністю учнів [9, 4 зв.].

Особливої уваги заслуговує ще одна складова практичної підготовки педкадрів в учительському інституті – навчальні екскурсії, які здійснювалися з навчальною, розвивальною та виховною цілями.

Дуже часто екскурсії організовувалися з метою вивчення сучасності, новітніх течій у певній науковій галузі, сучасного стану розвитку певного явища. Так, наприклад, під керівництвом викладачів малювання Київського учительського інституту в 1916 р. було проведено 2 екскурсії для огляду художніх виставок з метою ознайомлення із сучасними течіями у живописі: відвідування у Ростові-на-Дону VI-ї весняної виставки картин та виставку Київського союзу художників у Київському міському музеї [14, 21; 22, 18 зв.]. Такі екскурсії сприяли не тільки естетичному вихованню, а й національному. Так, у звіті директора Київського учительського інституту за 1911 р. згадується про те, що 9 вересня 1911 р. вихованці інституту після літургії у Володимирському соборі під керівництвом їх директора детально ознайомилися з живописом Собору. К.Щербина стверджує, що цей живопис є цікавим не тільки з релігійної та художньої точки зору, але й з національної [5, 21 зв.].

Цікавими, досить різноманітними, вагомими та корисними для практичної підготовки майбутніх вчителів учительського інституту були екскурсії з природознавства, географії та фізики. Так, наприклад, у 1911 р. під керівництвом викладача природознавства та географії Київського учительського інституту І.Троцького було здійснено дві екскурсії до Кадетського гаю з вихованцями I та II кл. Екскурсія з учнями I кл. мала на меті: 1) ознайомити їх з прийомами збирання та складання природничо-історичних колекцій; 2) здійснити спостереження у природних умовах за тими предметами та явищами, з якими вихованці ознайомилися під час вивчення курсів природознавства та географії. З цією метою студентам було продемонстровано різноманітні екскурсійні прилади та способи їх використання, прийоми засушування, наколювання, розправлення та збереження комах. Після цього екскурсантами було зібрано велику кількість рослин, знайдено зразки піщаника, гнейсу, граніту; здійснено огляд яру, його розгалуження та нашарування гірських порід на обривах; зроблено спостереження за формою та рухом хмар, визначено сторони горизонту, напрям вітру і т. ін. Зібраний під час екскурсії матеріал був детально проаналізований на уроці. Екскурсія з вихованцями II кл. ставила за мету ознайомитися з зоологічним матеріалом. Під час екскурсії учнями було зібрано та розглянуто представників плазуючих, земноводних, м'якотілих, хробаків, різних класів членистоногих; при цьому були вказані вчителем найпростіші способи визначення за

зовнішніми ознаками класів членистоногих та видів комах, а також повідомлені особливості життя та найбільш характерні риси зовнішньої організації зібраних тварин. Окрім цього, було зібрано та розглянуто представників сімейств рослин, вивчених цими вихованцями у I кл. [5, 20 зв. – 21].

Таким чином, ці екскурсії сприяли виробленню практичних умінь та навичок, розширенню та поглибленню знань у певній науковій галузі. Під час екскурсій здійснювався принцип зв'язку теорії з практикою, наочності. Такі навчальні екскурсії дозволяли спостерігати та більш детально вивчати певні явища у природних умовах.

Цікавими та пізнавальними були екскурсії під керівництвом викладачів із закону Божого та історії. Так, наприклад, була організована екскурсія за маршрутом Москва – Петербург – Гельсінгфорс – Петербург – Київ, яка тривала з 6 по 22 червня 1911 р. [5, 19 зв.]. У 1916 р., наприклад, було здійснено такі екскурсії: паломництво до Києво-Печерської Лаври для поклоніння святиням Лаври; відвідання історико-археологічного музею у Ростові-на-Дону з метою знайомства з місцевими стародавностями, Старого Києву для огляду історичних пам'яток (Софійського Собору, Михайлівського Монастиря, Десятинної церкви, Трьохсвятительської церкви, Золотих воріт, пам'ятника Ірини) [21, 21].

Отже, екскурсії були невід'ємною складовою практичної підготовки вихованців учительського інституту, відігравали велику роль в особистісному розвитку майбутнього вчителя, в його релігійному, моральному, національно-патріотичному, естетичному вихованні; в становленні світогляду. Аналіз звітів К.Щербини дозволив зробити висновок і про правильну організацію навчальних екскурсій. Їх проведенню передувала певна пропедевтична робота, попереднє роз'яснення та ознайомлення з предметом чи явищем, яке спостерігалось, досліджувалось безпосередньо під час екскурсії. Так, наприклад, перед тим як відвідати Києво-Печерську Лавру, вихованцям інституту була завчасно прочитана законовчителем лекція про історію Св. Обителі [5, 21]. Великого значення мало обговорення результатів екскурсій на відповідних уроках в учительському інституті [5, 20 зв.-21]. Слід підкреслити і систематичність проведення екскурсій.

На зразок музейної практики, запровадженої у Глухівському учительському інституті, здійснювалась діяльність і в Київському, але вона носила необов'язковий характер, була несистематичною і провадилась окремими викладачами інституту. Як правило, про таку роботу звітував директор інституту у розділі «Позакласні навчальні заняття учнів; практичні заняття їх викладанням; екскурсії» [14, 18]. Так, наприклад, у звіті К.М.Щербини за 1916 р. зазначено, що практичні заняття з природознавства відбувалися у позаурочний час (з 14.30 до 15.30 год.) один раз на тиждень і виконувалися або групами (біля 7 осіб), або ж усім класом, «у залежності від характеру самих занять... У III кл. вихованці знайомилися з різноманітними наочними посібниками з природознавства і на основі цього знайомства складали практичні огляди цих посібників, а також займалися вивченням навчальної літератури, при цьому свої огляди викладали письмово» [21, 18-18 зв.]. Далі у звіті директора стверджується, що з історії вихованці II кл. вивчали розвиток російської історичної картографії, зокрема ними було піддано критичному огляду карти з російської історії Добрякова та карти до підручника Платонова, а також альбоми, які є доданими до цих карт, та картини з російської історії видання Ситіна, Думнова і Кнебеля. У III кл., стосовно вказівок до уроків з методики історії, під час практичних занять вихованці знайомилися зі способами класного застосування історичних карт та їх зберігання, а також з особливостями всіх історичних карт російського видання, придатних для використання у вищих початкових училищах. К.Щербина зазначає, що практичні заняття з інших предметів головним чином полягали в ознайомленні з різноманітними наочними навчальними посібниками та навчальною літературою для вищого початкового училища, а також у письмовому викладі критичних оглядів розглянутих посібників та

підручників [21, 19]. Отже, ознайомлення вихованців учительського інституту з наявною навчальною літературою для міських (вищих початкових) училищ вважалося корисною справою, обов'язковою частиною практично-професійної підготовки майбутнього вчителя.

І так, навчально-виховний процес Київського учительського інституту організовувався, виходячи з принципу єдності теорії і практики, зв'язку з життям, урахування конструктивного педагогічного досвіду. Практичній підготовці передувало ґрунтовне вивчення теоретичних навчальних курсів, опанування часткових дидактик. Методична підготовка в учительському інституті завжди відзначалася досить високим рівнем. Відбувалася психологізація навчально-виховного процесу. Серед теоретичних дисциплін провідне місце належало педагогіці. Лекційні курси з педагогіки читалися виключно директором інституту. У більшості дисципліни мали інтегративний характер. Навчально-виховний процес закладу освіти спрямовувався на всебічний і гармонійний розвиток вихованців, їх ґрунтовну методичну, теоретичну та практичну професійно-педагогічну підготовку.

Однак, з початку 20-х років ХХ ст. в Україні відбувається чергове реформування системи освіти. Так, у протоколі №359/20 засідання педагогічної ради Київського учительського інституту від 14 серпня 1920 р. було зазначено про закриття навчального закладу і, у зв'язку із цим, про перехід вихованців I та II кл. до Інституту народної освіти імені М.П.Драгоманова, а слухачів III кл. – на прискорені педагогічні курси. Приміщення та майно інституту було передано учительській семінарії імені К.Д.Ушинського [18, 67, 70].

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 8, 12 арк.
2. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 10, 56 арк.
3. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 15, 35 арк.
4. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 33, 137 арк.
5. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 54, 119 арк.
6. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 55, 162 арк.
7. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 69,
8. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 71, 49 арк.
9. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 80,
10. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 96, 4 арк.
11. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 128, 28 арк.
12. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 174, 141 арк.
13. Державний архів м. Києва, ф. 75, оп. 1, спр. 175, арк. 119
14. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 192, 102 арк.
15. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 205, 233 арк.
16. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 358, 150 арк.
17. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 365,
18. Державний архів м. Києва, ф. 175, оп. 1, спр. 366, 72 арк.
19. Журнал Министерства народного просвещения – Август – 1876.
20. Учебные планы и программы, принятые в Киевском учительском институте / под ред. К.М.Щербины. – К., 1913. – 134 с.
21. Центральний державний історичний архів України, ф. 707, оп. 259, спр. 342, 256 арк.
22. Центральний державний історичний архів України, ф. 707, оп. 259, спр. 344, 180 арк.